

השפיעו השפעה ישירה על חלקים ניכרים בקרב היישוב הוותיק. שנות העלייה הגדולה היו שנות אינפלציה, פיחות ערך הלירה, קיצוב וצנע. אף-על-פי-כן, כמו בארצות הגירה אחרות, 'תוספת כח אדם בלתי מאומן מעלה את ערכו ושכרו של כח העבודה המאומן יותר'.³⁹⁴ בכך כבר חשו אנשי ציבור ועיתונות בעיצומה של התקופה.³⁹⁵ ההוכחות הברורות יותר היו פרי מחקרים של כלכלנים שנעשו בשנות השישים. לעיל כבר עמדנו על הגורמים הפוליטיים, החברתיים והכלכליים שהעלו חלק ניכר מהוותיקים לשלביה הגבוהים של הפירמידה הכלכלית-החברתית. הסיבה לכך היתה יחסי ההשלמה ששררו בין אנשי היישוב הוותיק ובין העולים החדשים ('כגורמי ייצור'). כלומר, 'היה קיים הבדל בתכונות העבודה בצורה כזאת שריכזו העולים הגדיל את תפוקת כוח העבודה הוותיק'.³⁹⁶ יחסי השלמה אלה, שנוצרו בעקבות עצם תהליך העלייה, הביאו להגדלת הפער בהכנסות בין העולים לוותיקים. הדעת נותנת שהעלייה כרמת החיים של הוותיקים חיזקה את ההנהגה הפוליטית של ישראל בהתמודדותה עם המהפכה הרמוגרפית והחברתית שהתרחשה בשנות החמישים.

אחרית דבר – העלייה של שנות החמישים בפרספקטיבה היסטורית

העלייה הגדולה של שנות החמישים היתה נקודת מפנה בהתפתחות החברה הישראלית, הן בשל היקפה, הן בשל קצבה והן בשל הרכב האוכלוסייה שלה. בשל ההיקף הגדול של העלייה וקצבה המהיר עברו לפעמים שנים עד שנקלטו העולים בתעסוקה, בשיכון ובשירותים ציבוריים. מאות אלפי בני-אדם היו נתונים במצב של ארעיות וניתוק מהחברה הישראלית הוותיקה ומתרבותה. הם חיו במעין מובלעות אקולוגיות וחברתיות-תרבותיות, שנקודות המפגש ביניהן ובין האוכלוסייה הוותיקה היו מצומצמות, ורובן היו מתווכות בידי המנגנונים המופקדים על הקליטה. פער הזמנים בין העלייה לקליטת הקבע הכביד על המוסדות הקולטים, שנאלצו לשאת בעול פרנסת העולים ואספקת השירותים בשבילם בתנאים של מחסור חמור בהון. בגלל מעמסה זו ניתנה בקליטת הקבע של העולים עדיפות לקצב הקליטה על פני איכותה.

האילוצים שבהם פעל המסדר הקולט והשתקפותם במדיניותו לא היו הגורמים היחידים שקבעו את טיב הקליטה. גורמים לא פחות חשובים היו התכונות הדמוגרפיות של העולים, המטען התרבותי, ההשכלתי והמקצועי שלהם, ויכולתם להשתמש בו לצורך השתלבות חברתית, תרבותית פוליטית ומקצועית. ההבדל התרבותי בין יוצאי אירופה ליוצאי ארצות האסלאם, וההבדל בין הערכים המסורתיים של רוב עולי ארצות האסלאם ובין הערכים הדומיננטיים בחברה הישראלית, העמידו לפני הנקלטים את הצורך לבחור בין גישה

394 קלימן, בתוך: מיזוג גלויות, תשכ"ט.

395 בנדס, בתוך: לוח הארץ (תשי"א), עמ' 59; ראה גם ח"כ ציזלינג, דברי הכנסת, 18.12.1950.

עמ' 481; וכן, מאמר מערכת, הארץ, 29.6.1953; גרוס, הארץ, 14.4.1958.

396 קלינוב-מלול, בתוך: מיזוג גלויות, תשכ"ט, עמ' 98.

של 'כור היתוך' ובין גישה של שימור הפלורליזם. ראוי לציין כי לכך מהשוני בין יוצאי אירופה ליוצאי ארצות האסלאם היו הבדלים בולטים בין יוצאי ארצות שונות בכל אחת משתי האוכלוסיות האלה. מדיניות 'כור היתוך' בתחום התרבותי-החברתי היה קשה לעולים לא פחות מההשתלבות בתחום התעסוקה. רוב העולים ביקשו לשמר את המורשת התרבותית שלהם, כלומר, העדיפו חברה פלורליסטית. אך גם אילו בחרו להשתלב השתלבות המלאה בתרבות הדומיננטית, לא היתה בחירה זו פותחת לפניהם אפיקי ניעות, שהיו יכולים לחלצם במהירות ממצב של נחיתות יסודית. רבים מהם היו חסרים את המטען ההשכלתי (שנות לימוד) ודפוסי התרבות הנדרשים בתהליכי חברות, כגון נכונות לדחות סיפוקים והפנמת נורמות תרבותיות, שיש המכנים אותן 'תסמונת האדם ההישגי'. גם האופי הפטרנליסטי של הקליטה בלם את השאיפה להסתגל לחברה הדומיננטית. דפוסי התרבות הישראלית המתהווה הצטיירו בעיני העולים כביטוי המורשת התרבותית האשכנזית, ולא כמייצגי ערכים אוניברסליים.

בעיית ההשתלבות של עולי שנות החמישים, ובייחוד של יוצאי ארצות המזרח, בחברה הישראלית לא היתה רק בעייתם של העולים עצמם, אלא גם של הממסד. גלי העלייה הציבו לפניו דילמות, שהבולטת בהן היתה הבררה בין מדיניות של אינטגרציה מהירה ככל האפשר ובין מדיניות של הכרה בפלורליזם התרבותי והשלמה אִתו.

דילמה זו בלטה בעיקר בשני תחומים – התחום הפוליטי והתחום החינוכי. התחום הפוליטי היה התחום הראשון שבו נזנחה מדיניות 'כור-היתוך' בביטוייה הקיצוניים. אמנם המפלגות לא נמנעו זמן רב ממניפולציה של זיקות למסגרות מסורתיות-עדתיות לצורך גיוס פוליטי, אבל בשלב מוקדם למדי נפתחו לפני הפעילים העדתיים של המפלגות צינורות לתפקידים פוליטיים אף מעבר לדרג המקומי, למשל, בכנסת ובמוסדות ההסתדרות המרכזיים. בעקבות זאת נטו רוב המצביעים יוצאי ארצות האסלאם לדחות את הרשימות העדתיות הוותיקות. הזהויות הפרטיקולריסטיות מצאו להן ביטוי באוריינטציה על מסגרות פוליטיות אינטגרטיביות בעלות מצע אוניברסלי.

המודעות לקיומה של דילמה בצורך לבחור בין חתירה לאינטגרציה, שתשים קץ לתופעות של התבדלות עדתית-חברתית, ובין הנכונות להשלים עם פלורליזם תרבותי, היתה גדולה ביותר בתחום המדיניות החינוכית. המאמץ להתגבר על הדילמה הוליד נסיונות שונים לשילוב ילדי העולים במסגרות היישוב הוותיק. מקצתם נכשלו, בין השאר בגין המחלוקות החריפות בין המגזר הדתי למגזר החילוני. באין מכנה משותף תרבותי בין העולים לוותיקים התעוררו גם קשיים תמורים בגיבוש זהות קולקטיבית משותפת, מעבר לזהות הדתית-הלאומית.

המפגש בין הוותיקים, שבנו מערכת מוסדית וחברתית מודרנית יחסית, ובין העולים מהמזרח, שרובם ככולם היו בעלי זיקה חזקה למערכות תרבותיות מסורתיות, לא התרחש על בסיס יחסים שוויוניים וסימטריים. נטיית הקולטים לפטרונות ושאיפתם לדומיננטיות ולהגמוניה היו מסימניה הבולטים של תקופת העלייה הגדולה של שנות החמישים. בעיצומו של המפגש הבלתי סימטרי הזה בין הוותיקים לעולים נעשו – אם מכורח

הנסיבות ואם עקב בורות, אטימות לב, דעות קדומות ודבקות בכללים כיוורוקרטיים קטנוניים – שגיאות רבות שפגעו בנורמות היסוד של הקהילות המסורתיות, כגון מעמד האב במשפחה והדבקות במסורת ובמנהגים יהודיים מקומיים. סיפור הקליטה של העלייה הגדולה, העלייה הראשונה בתולדות המדינה, הוא אפוא סיפור מורכב. היו בו הישגים מרשימים, בעיקר בתחום הקליטה הפורמלית-המוסדית, אבל לא נעדרו ממנו גם פרקים מכאיבים ומאכזבים, בעיקר בתחום הקליטה החברתית-התרבותית.

כותר
www.kotar.co.il

כותר
www.kotar.co.il